

LINGUPOETICAL INTERPRETATION FEATURES OF NORMAL NAMES IN UZBEK FOLK FAIRY TALES

Rahmatullaev Sh.

Lecturer at the Department of Uzbek Linguistics, Bukhara State University

Annotation

The article understands that most of the anthroponyms are nominatively motivated based on the animistic, totemistic and fetishistic ideas of ancient people about the spiritual world, the other world, the forces and phenomena of nature, the animal and plant worlds, the bird world.

Аннотация

В статье понимается, что большинство антропонимов имеют номинативную мотивацию, основанную на анимистических, тотемистических и фетишистских представлениях древних людей о духовном мире, потустороннем мире, силах и явлениях природы, животном и растительном мире, мире птиц.

Аннотация. Мақолада антропонимларнинг аксарияти қадимги инсонларнинг рухий олам, ўзга дунё, табиат кучлари ва ҳодисалари, ҳайвонот ва ўсимликлар дунёси, қушлар олами ҳақидаги анимистик, тотемистик ва фетишистик тасаввур-тушунчалари асосида номинацион-мотивацион тарзда шаклланиши аниқлаштилади.

Калит сўзлар: анимистик, тотемистик, фетишистик, тасаввур ва тушунчалар, халқ маданияти.

Ключевые слова: анимистическая, тотемистическая, фетишистская, образно-понятийная, народная культура.

Keywords: animistic, totemistic, fetishistic, imaginative and conceptual, folk culture.

Ўзбек лингвофольклористикасида исм билан боғлиқ халқ қарашлари ва уларнинг эртақлардаги лингвопоэтик талқини, исмларга алоқадор халқ эътиқодий тушунчаларининг моҳияти, маросимларда акс этиши ва исм қўйиш мотивининг эртақлар сюжетига сингдирилиш асослари, бу мотивнинг халқ эртақларидаги ўрни ҳамда вазифалари масаласи алоҳида махсус тадқиқ қилинган эмас. Тўғри, эпик қаҳрамоннинг номланиши ҳақида айрим эртақ, афсона ва дostonлар бўйича яратилган айрим тадқиқотларда йўл-йўлакай муносабат билдириб ўтилгани кўзга ташланади. Аммо бу масала алоҳида тадқиқ предмети сифатида ҳали ўрганилмаган.

Қадимги замонлардан бери одамлар дунёга келган чақалокка исм қўйишда муайян удумларга, қоидаларга қатъий амал қилган. Негаки, қадимги инсонлар тасаввурича, исм

– тананинг бир қисмидир. Ҳатто исмлар билан боғлиқ табулар шаклланган. Туғилган болага исм кўйишда донишмандларга, авлиёларга мурожаат қилинган. Махсус китоблардан фойдаланилган. Бунда, албатта, боланинг қайси сулолага мансублиги, ижтимоий келиб чиқиши, вақти, соғломлиги, танасининг ранги, кўриниши, қаерда ва қачон туғилгани кабилар эътиборга олинган. Бир сўз билан айтганда, болага исм кўйиш ниҳоятда жиддий ва масъулиятли вазифа сифатида қаралган. Бу ҳақда доно халқимиз фикри қуйидагича: “Фарзанднинг бурчи ўлчовсиз, беҳаддир; ота-онанинг эса фарзанд олдида уч муқаддас қарзи бор: гўзал исм бериш, яхши тарбия қилиш ва бошини иккита қилиб кўйиш...”

Халқимизнинг узоқ асрлар давомида оилада болани ўстириб тарбиялашда тўплаган ўзига хос билим ва тажрибалари у билан боғлиқ маросиму урф-одат ва анъаналарда ўз аксини кўрсатади. Зеро, халқ орасида бола ҳаётидаги ҳар бир ўзгариш алоҳида маросимлар билан қайд қилиб борилган. Жумладан, боланинг илк бор оёқ босиши, қадам ташлаши, тили чиқиши, тиши чиқиши – барча-барчаси махсус тадбирлар кўринишида нишонлаб борилган. Ана шундан халқимиз орасида болалар ҳаёти билан боғлиқ “Соч тўйи”, “Тиш тўйи”, “Оёқ тўйи” каби тўйлар шаклланган.

Болага исм беришда азалдан кўпчилик йиғилиб, ўзаро маслаҳатлашиб бажариб келинган. Натижада бу жараён тўй тусини олган. Чунки болага муносиб исм топиб кўйиш ота-она олдида турган энг муҳим ва масъулиятли бурч ва вазифа саналган.

Ўзбек оилаларида кўпинча кетма-кет туғилган, яъни халқ тили билан айтганда, сут устига туғилган ака-ука ва опа-сингилларга ўзаро уйқаштириб исм кўйиш одати бор. “Тўқлибой” номли ўзбек халқ эртаги бошланишида айнан ана шу удумга ишора қилиб ўтилганини кузатиш мумкин. Унда ҳикоя қилинишича, қадим замонда Ўзган шаҳрида Тўйдибой деган бир одам ўтган экан. У одам жуда бадавлат экан. Аммо тирноққа зор экан. Хотинлари туғмас экан. Ўша шаҳарда Салимбойвачча деган бир одам бор экан. Салимбойваччанинг Қумрихон номли оқила бир қизи бор экан. Кўп чиройли қиз экан. Тўйдибой шу қизга ғойибона ошиқ бўлибди. Унинг кетидан бир қанча совчи кампирларни кўйиб, кўп пуллар сарф қилиб, унга уйланибди.

Ойдан ой, кундан кун ўтиб Қумрихоннинг бўйида бўлибди. Тўққиз ой, тўққиз кун ўтганда бир бола туғибди. Отини Қўлдош кўйибди. Орадан икки-уч йил ўтгандан кейин у яна бир ўғил туғибди. Унга Йўлдош деб от қўйибди. Тўйдибой қариганда икки ўғилнинг отаси бўлганидан боши осмонга етиб, эл-юртга карнай-сурнай кўйдириб, одамларни ош-нонга тўйдириб, улоқни чоптириб, тўй-томошалар қилиб берибди. Қўлдош билан Йўлдош бирин-кетин ўсаверибди. Келажакда ҳам бу ака-укалар бири иккинчисига қўлдош (қўлловчи) ва йўлдош (хамроҳ, хамфикр, хамдард, сирдош) бўлибди. Шу тарика ота-онанинг муроди ҳам амалга ошибди.

Ака-укаларга уйқаш исм кўйиш одати “Сунбул билан Гул” эртаги қаҳрамонларининг номи мисолида ҳам кузатилади. Қадим замонда бир бой бор экан. У хотини билан жуда

хам аҳил ва хушвақт умр кечирар экан. Бойнинг икки ўғли бор экан. Каттасининг исми – Сунбул, кичигининг исми – Гул экан.

Маълумки, халқ орасида эгизакларга қўйиладиган махсус исмлар бор. Агар эгизакларнинг ҳар иккаласи ўғил бола бўлса улардан биринчи туғилганига Ҳасан, иккинчи туғилганига Ҳусан исми қўйилади. Агар эгизакларнинг ҳар иккаласи қиз болалар бўлса, қизалоқларнинг каттаси Фотима, Кичиги Зухра номини олади. Баъзан эса эгизакларнинг бири ўғил, бири қиз туғилади. Бундай ҳолатларда уларга Ҳасан-Зухра ёки Фотима-Ҳасан номлари қўйилади. Аммо айрим ҳолларда баъзи кишилар шу одатни бузиб, эгизакларга ўз билганича от қўяди. Натижада болалар бошига турли кулфатлар ёғилади. Худди шундай воқеликка ишора “Ҳасан ва Ҳурилик” достони сюжетида учрайди. Унда ҳикоя қилинишича, бурун замонда, Шарқ мамлакатларининг бирида Аҳмаджон деган савдогар бор экан. Унинг Ҳасан деган ўғли ва Ҳурилик деган қизи бор экан.

Ойлар, йиллар ўтибди. Ота-онаси ўлиб Ҳасан билан Ҳурилик етим қолибди. Ҳасан бир бойнинг эшигида хизмат қилиб юрибди. Бир қанча вақт ўтгач, Ҳасаннинг хизмати бойга ёқибди. Бой ўзининг Зулайхо номли қизини унга берибди. Зулайхо Ҳасаннинг синглиси Ҳурилик билан бир ҳовлида тура бошлабди. Ҳасан бойнинг хизматини бажариб юра берибди. Зулайхо Ҳуриликни жуда ёмон кўриб қолибди. Шу сабаб макр ишлатиб, ака-укани бир-биридан ажратибди. Бу эртақда агар ҳаётда эгизакларга жуфт исм қўйилмаса, улар бир-биридан айрилиб қолиши мумкин, деган ишонч бор. Бу эртақда айнан шу воқеага ишора қилинганини кузатиш мумкин.

Хуллас, халқ эртақларида аجدодларимизнинг исм билан боғлиқ эътиқодий қарашлари бадиий ифода этилганининг гувоҳи бўлиш мумкин. Шу тушунчалар асосида яратилган бадиий мотивлар эса, кўпинча эртақнинг экспозиция, яъни кириш қисмида келтирилиши кузатилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бегматов Э.А. Ўзбек исмлари изоҳи. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2016. – Б.154, 256, 396, 539.
2. “Булбулигуё” Ўзбек халқ эртақлари. Тузувчи – М. Маҳмудов – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986. – Б.5.
3. Фрезер Д.Д. Золотая ветвь. – М.: Политиздат, 1983. – Б.188-250.
4. Шода-шода марварид: Ўзбек халқ кўшиқлари. – Т.: Шарқ, 2006. – Б.388.